

HZ. PEYGAMBER'İN DEVLET KURMA FAALİYETİ*

(Tarihî Arkaplan ve Teşrî Açısından)

Yrd. Doç. Dr. M. Hanefi PALABIYIK**

ÖZET

Hz. Muhammed'in (sas) Medine'ye hicretinden hemen sonra giriştiği faaliyetler arasında devlet kurma faaliyeti vardır. Onu böyle yapmaya götüren birtakım sosyal ve siyasî sebeplerin olduğu muhakkaktır. Fakat asıl hedefi Allah'tan aldığı tebliğ görevini gereğince yerine getirmektir.

O, gerek Mekke gerek Hicret sonrası ilk icraatlarında Medine'de, öncelikle devlet kurmanın gereğini fark etmiş biri olarak faaliyetlerini buna teksif etmiş ve birtakım altyapı hazırlıklarından (nüfus sayımı, kardeşleştirme ve mescit inşası) sonra Medine'de yaşayan gayr-i Müslim unsurlarla birlikte Medine Devleti'ni kurmuştur. Hamidullah'ın tespitlerine göre, bu devlet için ortaklaşa oluşturulan antlaşma, dünyanın ilk yazılı anayasasıdır. Bu durum bizi, Resulullah'ın kurduğu devletin anayasal ve konfederatif bir hukuk devleti olduğu kanaatine götürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Muhammed, Devlet, Anayasa, Medine Devleti, Hicret.

ABSTRACT

Activities of the Prophet Muhammad on the Foundation of State

Among the activities that Prophet Muhammad attempted immediately after the Hegira, there is a foundation of state. Of cours, he had some social and political causes forced him to do this activity. But his main aim fulfilled the the duty of notification which he has took from God perfectly.

* Bu çalışma Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'inde sunulan seminerin özettir.

** Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Tarihi Anabilim Dalı.

First of all, he whether his activities in Mecca period or his actions in Madina after the Hegira, as somebody who realized the necessity of founding a state, he concentrated his activities to do this, and after the preparation of the background (the census, fraternization between Muslims and constructing of Masjid) he founded Madina City State with the Muslim and non Muslim people who lives in Madina. According to Hamidullah, the agreement which has constituted collectively in this period is the first written constitution in the world. This conditions takes us opinions to which the state of God's Prophete is a juridical state and a confederate state.

Key Words: *Muhammad, State, Constitution, State of Madina, the Hegira.*

Giriş

Bu çalışmaya başlarken, ‘Hicretin İlk Yıllarında Her Yönüyle Medine Toplumunun Yapısı’nı ve Hz. Peygamber’in ‘devlet başkanı’ olarak icraatlarını Kur’ân açısından incelemeyi ve bunu her yıla yayarak devam ettirmeyi düşünmüştük. Fakat *nazil olan ayetlerin Medine toplumunda ne gibi değişiklikler meydana getirdiği ve daha sonra nazil olacak ayetlerle toplum üzerinde ne gibi değişiklikler tasarlandığı* hakkında, tarihî malzemeye esas olacak Kur’ân kaynaklı kronolojik kesin bilgi bulmanın zorluğundan dolayı bu düşüncemizden vazgeçtik. Bununla beraber burada ele aldığımız başlık konumuzun, diğer birçok hüküm gibi, anakronizmaya¹ düşmeden ele alınma zarureti olduğunu hatırlatmak durumundayız. Bu husus, yer yer açıklığa kavuşturulmakla beraber, sürekli gündemi işgal eden konu olarak bir takım hususlara da dikkat çekmeyi hedefledik.

Her ne kadar hukuk ve siyaset bilimine ait kaynaklar kullanılmışsa da, makale esasen, tarih çalışması olup, sadece konunun hukukiliğinden dolayı ilgili mevzulara girilmiştir. Allah Resulünün siyasî faaliyetlerinden birini, devlet kurma faaliyetini konu edinmemiz dolayısıyla, mevzuun anlaşılması için günümüz anlayışları da kaçınılmaz bir biçimde gündeme getirilmiştir. Bu, o dönemlerde de aynı anlayışların olduğunu düşünmemizi gerektirmemekle beraber, elimizdeki malzemenin de benzer detaylar sunduğu dikkatten kaçmamalıdır.

Hz. Peygamber’in ömrü ile Kur’ân’ın nüzûl süreci arasında bir değerlendirme yapacak olursak bu konuda bir takım ihtilaflar olmakla birlikte şunları söyleyebiliriz: Mekke’de Hz. Peygamber’in doğumunun 41. yılında Ramazan ayının 17. günü nazil olmaya başlayan Kur’ân; hicretin 10. senesi, doğumunun 63. yılında Zilhicce ayının 9. günü veda haccında tamamlanmıştır. Vahyin başlangıç ve

¹ Anakronizma: “(Yunanca geriye, karşı anlamına gelen ‘ana’ önekiyle, zaman anlamına gelen ‘khronos’ sözcüklerinin birleşiminden türetilmiş deyim). Kronolojik, zamandizimsel bir yanlış. Olayların gerçek düzeniyle, anlatılma, aktarılmaya düzeni arasındaki farklılık, tutarsızlık, veya bir şeyin, bir kavram veya olayın gerçek tarihsel bağlamı dışına çıkartılması.” Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul, 1999, 3. Baskı, Paradigma Yay., 45.

sonu arasındaki süre 22 sene, 2 ay, 22 gündür. Veda haccında en son nazil olan ayetten² sonra, farzlara, helal ve haramlara dair hüküm ifade eden hiçbir ayet nazil olmamıştır. Resulullah bu ayetten sonra 81 gün veya daha başka konuda inen ayet(ler)ten sonra da 7 veya 9 gün yaşamıştır.³

Risaletin Mekke Devri: İhtilaf bulunmakla beraber, Hz. Peygamberin doğumunun 41. yılı Ramazan ayının 17. gününden, doğumunun 54. yılı Rebiülevvel ayının ilk günlerine kadar, toplam 12 yıl, 5 ay, 13 gündür. Bu dönemde inen (Mekkî) ayetler, Kur'ân'ın yaklaşık % 63'ünü teşkil eder ve hangi sureler olduğu tam olarak ittifaklı olmamakla beraber 90 sûre civarındadır.

Risaletin Medine Devri: yine ihtilaf bulunmakla beraber, doğumunun 54. yılı Rebiülevvel ayı başından 63. yılı Zilhiccenin 9. gününe kadar, toplam 9 yıl, 9 ay, 9 gündür. Bu dönemde inen (Medenî) ayetler Kur'ân'ın yaklaşık % 37'sini meydana getirmektedir ve yine hangi sureler olduğu ittifaklı olmamakla beraber 24 sûre civarındadır.⁴

Hicretten sonra inen sûreler hakkında, şunları ifade edebiliriz:

H. 1. 2. yıl; Bakara, Enfâl, Muhammed, Sâff, Cum'a ve Teğâbun, H. 3. 4. yıl; Âli İmrân, Mücâdele ve Haşr sûrelerinin indirildiği rivayet edilir.⁵ Bakara, hicretten sonra inmeye başlayan ilk sûre olmakla birlikte, Kur'ân'ın en son nazil olduğu kabul edilen ayeti⁶ de bu sûrededir.⁷ Buradan hareketle Medenî sûrelerin genel özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

² "el-Yevme ekmeltu lekum dînekum...", Mâide 5/3

³ Osman Keskiöğlü, *Kur'ân-ı Kerim Bilgileri*, Ankara, 1989, 2. Baskı, 57

⁴ Bunların sayı ve isimlerinde tam bir ittifak olmamakla birlikte, bu sûreler şunlardır; Bakara, Ali İmrân, Nisâ, Mâide, Enfâl, Tevbe, Hacc, Zilzâl, Nûr, Ahzâb, Feth, Muhammed, Hucurât, Hadîd, Mücâdele, Haşr, Mümtahine, Sâff, Cum'a, Münâfikûn, Teğâbûn, Talak, Tahrîm, Nasr. Keskiöğlü, 58; İzzet Derveze, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı I-III*, çev.: Mehmet Yolcu, İstanbul, 1995, 2. baskı, III,15-17 Muhammed el-Hudarî, *İslâm Hukuku Tarihi*, çev. H. Hatipoğlu, İstanbul, 1974, 12

⁵ Keskiöğlü, 125

⁶ "Ve'ttekû yevmen turce'üne...", Bakara 2/281

⁷ Şâtübî, Ebû İshâk İbrahim b. Musa b. Muhammed, *Muvâfakât (İslâmî İlimler Metodolojisi) I-IV*, çev.: Mehmet Erdoğan, İstanbul, 1990-1993, III,393; Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili I-X*, İstanbul, 1971, I,146

Cihadla ilgili tüm mevzu ve hükümler, had, miras, medenî, içtimaî ve devletler arası hukuktan bahseden ayetler, münafıklardan bahseden ayetler, ehl-i kitapla mücadeleden bahseden ayetler, Medenî'dir. Medenî ayetlerin ve sûrelerin çoğu uzundur, dini konularda tafsilatlı anlatım vardır.⁸ Savaş hakkında ilk nazil olan ayet Medenî olmakla birlikte,⁹ önceleri savaşa izin verilmediği, yapılan saldırılara karşı sabır ve af istendiği, Müslümanların çoğalması üzerine, hicretten hemen önce müdafaa harbine,¹⁰ daha sonra da savaşmaya izin verilerek silahlı cihadın farz kılındığı bilinmektedir.¹¹ Medine'de ilk nâzil olan ayetin, içki,¹² veya yiyecekler¹³ hakkında olduğu da ifade edilmektedir.¹⁴

Medine döneminin ilk yıllarında inen sûrelerden biri olan Bakara sûresi genel olarak¹⁵ dinin, nefsin, neslin, aklın ve malın korunması gibi esasları içerir. Daha sonraki Medenî sûreler, Bakara sûresi üzerine bina edilmiştir, En'âm sûresinde inen ibadet, yeme-içme, nikah-talak ve ceza hukuku ile ilgili bazı hükümler burada da yer almıştır.¹⁶ Âli İmrân sûresi, şehitlerin mükâfatından, bozguncuların akıbetinden, işlerin idaresinin Allah'a ait olmasından vs. bahseder. Nisa sûresi ise, insanların aslının birliğinden, yetimlerin korunmasından, mehir, miras ve vasiyet ahkâmından, namus ve mahremiyete ait hususlardan, cahiliye geleneklerinden sakınmaktan, haksızlıkla başkasının malını yememekten, erkeğin aile reisliğinden, emanet ve adaletten, iç ve dış emniyet için hazırlık yapmak¹⁷ vs.den

⁸ Subhi es-Salih, *Kur'an İlimleri*, çev.: M. Sait Şimşek, Konya, tsz., 147-148; Muhammed Gazali, *Kur'an-ı Kerim'in Konulu Tefsiri*, çev. Ş. Güven-E. Demir, İstanbul, 2000, 22-26

⁹ Bakara 2/190 ("Ve kâtilû fî sebîlillah...") ayeti veya Tevbe 9/111 ("İnne'llâhe'sterâ mine'l-mu'minîne...") ayetidir. es-Suyûtî, Celâleddîn 'Abdurrahmân, *el-Itkân fî 'Ulûmi'l- Kur'an I-II*, nşr.: Muhammed Dîb el-Buğâ, Beyrut, 1407/1987, I,84

¹⁰ Hac 22/39

¹¹ İbn Hişâm, Ebû Muhammed 'Abdilmelik b. Eyyub el-Himyârî, *es-Sîretu'n- Nebeviyye I-IV*, nşr.: Mustafa es-Sekâ, İbrahim el-Ebyârî ve Abdulhafîz Şelebi, Beyrut, 1391/1971, 3. Baskı, II,110; Hayrettin Karaman, *Başlangıçtan Zamanımıza Kadar İslâm Hukuk Tarihi*, İstanbul, 1989, 57

¹² Bakara 2/219. ("yes'elûneke 'ani'l- hamri...")

¹³ Bakara 2/173. ("İnnemâ harrame 'aleykumu'l- meyte...")

¹⁴ es-Suyûtî, I,84

¹⁵ Bkz.: Mahmûd Şeltût, *Kur'an'a Doğru*, çev. M. Beşir Eryarsoy, İstanbul, 1987, 19 vdd.

¹⁶ Şâtübî, III,393-394

¹⁷ Şeltût, 53 vdd.

bahsettiği görülür.

Mekkî ve Medenî ayetlere *teşrî* (kanun koyma) açıdan bakacak olursak şunları sıralayabiliriz:

Mekke'deki tebliğ daha çok inanç ve ahlak sahasındaydı. Zaten ibadet ve hukukî münasebetler de bu iki temel üzerine oturmaktadır.¹⁸ Mekke'de, teşrî hükümler hem az, hem de umumî bir karakter arz etmektedir.¹⁹ Teşrî' açısından getirilen bazı hükümler ise şunlardır:

Kız çocuklarının öldürülmemesi,²⁰ insanların kendi kendilerine yasak ettikleri temiz yiyeceklerin helal kılınması,²¹ leş, akıtılmış kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına kesilmiş olan hayvanların etlerinin yenilmemesi ve bundan darda kalanların istisna edilmesi,²² Allah'a ortak koşulmaması,²³ ana-babaya iyilik yapılması,²⁴ kötülük yapılmaması,²⁵ cana kıyılmaması,²⁶ ölçü ve tartının muhafaza edilmesi,²⁷ yetim malının korunması,²⁸ adil olunması,²⁹ verilen sözün tutulması.³⁰

Bu hükümler Mekkî olmakla birlikte tarihleri kesin olarak bilinmemektedir. Ancak Mekkî hükümlerden bazı tarihi bilinenler şunlardır:

Abdest ve namaz, genel kanaate göre, vahyin ilk günlerinde (Müddessir sûresinin nüzûlünden sonra) fetret devrinden sonra, günde sabah ve akşam olarak iki vakit ve ikişer rekat olarak ve ayrıca gece namazı,³¹ farz kılınmıştır. Beş vakit namaz ise, hicretten bir yıl veya

¹⁸ Şâtıbî, III,392-395

¹⁹ Karaman, 55

²⁰ Nahl, 16/58-59; Tekvîr, 81/8-9

²¹ Nahl, 16/116; Yunus, 10/59

²² Nahl, 16/115

²³ 52 Tur ve 112 İhlas sureleri vb. buna örnektir

²⁴ En'âm, 6/151; İsrâ, 17/23; Lokmân, 31/14-15 vb.

²⁵ En'âm, 6/151; Lokmân, 31/17 vb.

²⁶ En'âm, 6/151; İsrâ, 17/33

²⁷ En'âm, 6/152; İsrâ, 17/35; Rahmân, 55/8-9; Mutaffifin, 83/1-4

²⁸ En'âm, 6/152; İsrâ, 17/34

²⁹ A'raf, 7/29; Nahl, 16/90

³⁰ Nahl, 16/91; İsrâ, 17/34; Mu'minûn, 23/8; Me'âric, 70/32

³¹ Müzzemmil, 73/1-6; İsrâ, 17/79. Müzzemmil suresindeki ayetlerin gece namazından çok, geceleyin Kur'ân okumasına delalet ettiği açıktır. Hz. Peygamber, okuma işini tabii olarak

daha önce vaki olan mi'râcda farz kılınmıştır.³² İslâm'dan önce Araplarda, cünüplükten dolayı yıkanma adetinin varlığı bilinmektedir.³³ Namaz farz kılınca, cünüp olanların kılamayacakları bildirildi.³⁴ Yine rivayete göre, Müslüman olmadan hemen önce Hz. Ömer'in kız kardeşinin ona, “gusül etmedikçe Kur'ân sayfasına dokunamayacağını” söylemesi meşhurdur.³⁵ Cuma namazı da Mekke'de farz kılınmıştır, çünkü Medine'ye ilk hicretin başlaması üzerine Hz. Peygamber, Mus'ab b. Umeyr'i İslâm'ı öğretmesi için görevlendirmiş, Mus'ab (veya Es'ad b. Zürâre) da Peygamberin hicretine kadar, orada Cuma namazını kıldırmıştır.³⁶

Medine'de getirilen bazı hükümler ise şunlardır: Ashabın hicretiyle Medine'nin bir kısım halkı Müslüman olduktan ve Hz. Peygamber'in oraya nakline imkan ve zemin hazırlandıktan sonra; Allah, Medine'de İslâm'a davet etmesi ve -aşağıda göreceğimiz gibi- orayı İslâm davetinin merkezi yapabilmesi için peygamberinin hicretine izin verdi. Böylece Hz. Peygamber ve ashabı Medine'de, inanç esaslarına göre sosyal ve siyasal bir idarenin ve nizamın kurulmasına, ortamı müsait buldular. Bu yeni ve küçük şehirde, başkanı peygamber olan ilk İslâm devleti ortaya çıktı. O zaman; yeni ve genç İslâm devletinin siyasetini ve bu çekirdek İslâm toplumunun sosyal hayatını tanzim edecek kaidelere, devlet işlerinin gereği gibi sevk ve idaresine ve muamelâta dair hukukî hükümlere ihtiyaç duyuldu. Teşriî faaliyet, ilk önce sadece fertlerin veya toplumun

yaptığı gibi namaz kılmak suretiyle de yapmıştır.

³² İbn Hişâm, I,259 vd.; İbnu'l- Esîr, Ebû'l- Hasen 'Ali b. Ebi'l- Kerem Muhammed b. Abdilvâhid eş-Şeybânî, *el-Kâmil fi'l- Târih I-XIII*, nşr.: C. J. Tornberg, Beyrut, 1385/1965, II,50 vd.; Tahirül Mevlevî, *Müslümanlıkta İbadet Tarihi*, İstanbul, 1963, 2. Baskı, 24-27; Asım Köksal, *İslâm Tarihi I-XVIII*, İstanbul, 1987, VIII,91, 98

³³ Ali Osman Ateş, *İslâm'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitap Örf ve Adetleri*, İstanbul, 1996, 27 vd.

³⁴ Mâide, 5/6

³⁵ Vaki'a 56/79 (“Lâ yemessuhû...”) ayeti Mekkî'dir. “Abdest Medeni'dir” diyenler olmuşsa da, namazın Mekke'de kılınmış olması, abdestin de orada emrolunmuş olacağına delil olmalıdır. (Genel kanaat böyle olmakla birlikte bu ayetin abdest için delil olamayacağı da açık görünmektedir. Hasan Elik, *Kur'ân'ın Korunmuşluğu Üzerine*, İstanbul, 1998, 38-61; İbn Hişâm, I,367 vd.; İbnu'l- Esîr, II,85

³⁶ İbn Hişâm, II,77; Elmalılı, VII/4980; Ahmed Naim, (ez-Zebîdî, Zeynuddîn) *Sahîh-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi I-XIII*, Ankara, 1985, 9. Baskı, III,5-6; Karaman, 79-80; Mevlevî, 39, 44

hayatıyla ilgili olup, tatbikî ve amelî sahaya yöneliktir. Bir yandan ibadetler ve harp hükümleri, evlilikle ilgili aile nizamı, karı-koca hakları, boşanma, çocuklar ve hakları, miras ve mirasçı hisseleri vs. sahalarda hükümler konulurken diğer yandan da anayasa, suçlar, cezalar, muhakeme usulü, âmir ve memurların hakları ve İslâm Devletinin diğer devletlerle münasebetleriyle ilgili hükümler ve esaslar vazedildi. Dikkat edilirse bu dönemdeki teşri'in, iman ve imanla ilgili esasları değil, ferdin diğer fertlerle, toplum üyelerinin birbirleri ve Müslüman toplumun diğer toplumlarla ilişkilerini düzenleyen hükümlere tahsis olunduğu görülecektir. Yani Müslüman toplumun (veya devletin) oluşması için gereken prensipler hicretten itibaren vahye konu olmaya başlamıştır. Kısacası, ilahî teşri (Allah'ın hüküm koyması) hiçbir safhayı bırakmamış, sağlam ve ince hükümler koymuştur.³⁷

Yukarıdaki ifadelerin açılımı olacak şekilde, Medine döneminde bir kısım dinî meselelerle ilgili olarak getirilen bazı hükümlerin teşri tarihleri –tartışmalı olanlar bulunsa da- yıllara göre yaklaşık olarak şöyle sıralanabilir:

1. Yıl: Mescit inşası (Kuba ve Medine mescitleri),³⁸ hutbe (hicret esnasında Kuba'da veya Medine mescidinde),³⁹ ezan,⁴⁰ nikah, cihat (Hac 22/39 ayetiyle), belediye nizamı, cenaze namazı.⁴¹

2. Yıl: Oruç, bayram namazları, fitır sadakası,⁴² kurban,⁴³ zekat,⁴⁴ kıblenin değişmesi,⁴⁵ ganimetlerin taksimi,⁴⁶ zina cezası.⁴⁷

³⁷ Abdulkerim Zeydan, *İslâm Hukukuna Giriş*, çev.: Ali Şafak, İstanbul, 1985, 2. Baskı, 172-173; Karaman, 55-6. Ayrıca bkz.: Derveze, *et-Tefsîru'l- Hadîs Nüzul Sirasına Göre Kur'ân Tefsiri I-VII*, çev.: Şaban Karataş v.d., İstanbul, 1997, V,35-37

³⁸ Mustafa Ağırman, *Hz. Muhammed (sav) Devrinde Mescid ve Fonksiyonları*, İstanbul, 1997, 33 vd.

³⁹ İbn Hişâm, II,138 vd.; İbnu'l- Esîr, II,109; Geniş bilgi için bkz.: Ahmed Naim III,5-6; Elmalılı, VII,4980; Köksal, VIII,116-147

⁴⁰ İbn Hişâm, II,154

⁴¹ Mevlevî, 98.

⁴² İbnu'l- Esîr, II,114-115; Köksal, IX,63; Hudari, 54.

⁴³ İbnu'l- Esîr, II,138

⁴⁴ Köksal, IX,264. Ayrıca bkz.: Salih Tuğ, *İslâm Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, İstanbul, 1984, 54 vd.

⁴⁵ Bunun birinci yıl vuku bulduğu da kaydedilmektedir. İbn Hişâm, II,198, 257; İbnu'l- Esîr ,

3. Yıl: Miras ve boşanmaya⁴⁸ ait hükümler.

4. Yıl: Yolculukta ve korkulu durumlarda namaz,⁴⁹ arazi ıktai, teyemmümü tamamlayıcı hükümler, ay tutulması namazı, iffete iftira cezası (haddu'l- kazf),⁵⁰ tesettür ve evlere izin alarak girme, hac ve umre,⁵¹ faiz yasağı.⁵²

5. Yıl: Yağmur duası namazı, i'lâ (kocanın karısına yaklaşmama yemini).

6. Yıl: Anlaşma kaideleri (Hudeybiye), içki ve kumar yasağı, zihar, vakıf, isyan ve haydutluğun cezası.

7. Yıl: Ehil eşek eti (ve diğer yırtıcı hayvan eti) yeme yasağı, mut'a nikahı yasağı, ziraî ortaklığa cevaz.

8. Yıl: Mekke'nin kutsallık ve dokunulmazlığı,⁵³ kısas, içki, haram mal ve eşya satışının yasaklanması, hukuk karşısında eşitliğin ilanı, kabir ziyareti izni.

9. Yıl: Çıplak tavafın yasaklanması,⁵⁴ mulâ'ane (karı-koca lanetleşmesi).

10. Yıl: İnsan haklarının ilanı, vasiyet, neseb, nafaka ve borçla ilgili hükümler, cezanın şahsiliği.⁵⁵

Hicretin ilk yıllarına ait Kur'ân'ın nüzûlü, ibadet ve teşri durumlarına icmalî bir şekilde göz attıktan sonra; Medine'de devletin kurulması ve bununla ilgili ön hazırlıklara yani anayasa ve savaşlar öncesi Medine İslâm toplumundaki devlet kurma faaliyetlerine geçebiliriz.

II,115; Köksal, IX,38

⁴⁶ İbn Hişâm,II,322, 328; İbnu'l- Esîr, II,114, 138; Karaman, 82-85

⁴⁷ İbn Hişâm, II,213

⁴⁸ Bkz.: H. İbrahim Acar, *İslâm Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi*, Erzurum, 2000, 44-48

⁴⁹ İbn Hişâm, III,215

⁵⁰ İbn Hişâm, III,314

⁵¹ Haccın 6. yıl farz kıldığı da zikredilir. Ancak Hz. Peygamber'in 8. yılda umre, 9. yılda ise hac yaptığı bilinmektedir. Hudari, 61

⁵² İbn Hişâm, III,115

⁵³ İbnu'l- Esîr, II,291

⁵⁴ İbnu'l- Esîr, II,291

⁵⁵ Karaman, 86-104

Resulullah'ın Hicret Sonrası İlk İcraatları ve Devlet Kurma Hazırlığı

Resulullah'ın hicreti sonrası yapılan ilk icraat, Mekke-Medine yolu üzerindeki Kuba'da bir mescit inşa edilmesi ve orada (veya orayla Medine arasında Benû Sâlim kabilesinin bulunduğu yerde) cuma namazının kılınmasıdır.⁵⁶

Resulullah, Medine'de yaklaşık 15 gün kadar bir akrabası yanında kaldıktan sonra, 'mescid-i nebi' inşa edildi. Burada Resulullah'ın ailesi için birkaç oda ve 'suffa' yapıldı. Hz. Peygamber, ailesinin fertlerini Mekke'den getirtti. Bu esnada Resulullah, 7 ay Ebû Eyyûb Halid b. Zeyd el Ensârî'nin evinde oturmuştur.⁵⁷

Ahdî Kardeşlik Tesisi (Muâhat): Resulullah yine bu sıralarda, Mescid-i nebevîde ashab arasında bilinen kardeşliği tesis etmiş, 186 Mekkeli aile, bir o kadar Medineli ailenin yanına yerleştirilmiştir.⁵⁸

Bu kardeşliğin tesisi için bir takım sebepler düşünülmüştür:

1. Cahiliye devrinde cârî olup da kaldırılan 'hılf'ın⁵⁹ yerine,⁶⁰ 'din kardeşliği'ni ikame etmek.

2. Mekke'de mallarını mülklerini bırakarak gelen muhacirlerin ihtiyaçlarını gidermek. İlk günlerde misafir olarak Ensar'ın evine yerleşen Muhacir, bu kardeşliğin tesisiyle kardeşlerinin evlerine rahatça girip çıkabilmiş, birbirlerinin eşleriyle sohbet edebilmiş, evde kalabilmiş ve kendi evleri gibi rahat edebilmişler, hatta birbirlerine mal bile bağışlamışlardı.

3. Muhacir ve Ensar arasında, samimiyet ve ünsiyet yaratmak ve bunu devam ettirmek. Böylece içtimai bir dayanışma ile güçlü bir

⁵⁶ İbn Hişam,II,138; İbnü'l- Esîr, II,109; Hamidullah, *İslâm Peygamberi I-II*, çev.: Salih Tuğ, İstanbul, 1990, 5. Baskı, I,175-176; Ağırman, 33

⁵⁷ İbn Hişam,II,141-143; İbnü'l- Esîr, II,109; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I,179; Köksal, VIII,116-147

⁵⁸ İbn Hişam,II,150

⁵⁹ Yeminle tesis olunan dostluk olup, böyle dostlar arasında miras da cârî olurdu.

⁶⁰ Hadis: "Lâ hilfe fi'l- İslâm": el-Buhârî, Ebû 'Abdillah Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. el-Muğîre b. Berdizbe, *es-Sahîh I-VIII*, İstanbul, tsz., nşr.: el-Mektebetü'l- İslâmiyye, Kitâbu'l- Kefâle, 2. Bâb, III,57

toplum oluşturmak.⁶¹

4. Yukarıdakilere ilaveten, dahilî ve haricî düşmanlara karşı birlik ve beraberliğini ortaya koyan bir imaj yaratmak

Medine’de İlk Nüfus Sayımı: Artık İslâm devletini oluşması için gereken altyapı hazırlanmış, bir çok ihtiyaç giderilmiş, herkes toplumsal birlik için hazır hale getirilmişti. Resulullah, Müslüman kitlenin sayısını bilmek ve buna göre davranışlarını yönlendirmek kastıyla, muâhatın peşine Medine’de bir nüfus sayımı yaptırdı. İslâm tarihindeki ilk nüfus sayımı olarak kabul edilen bu sayımda, toplam nüfusu 10.000 civarında olan Medine’de, 1500 Müslüman nüfus vardı.⁶²

Mekke-Medine Siyaseti: O sıralarda Medine’de bir devlet yoktu, kabileler vardı. Her kabile savaşta ve barışta bütün işlerde bağımsız idiler ve bir mahallede otururlardı. Kabilelerde, kabile fertlerinin hayat boyu görev için seçtiği şeyhleri (reis) vardı; bunlar barışta yargıç, savaşta komutanlarıydı.⁶³

Her ne kadar Hz. Peygamber, nakîb ve nakîbu’n- nukabâ tayin etmek suretiyle Medine’de oluşmaya başlayan İslâm camiasını sağlam esaslara bağlama işine evvelce teşebbüs etmişse de,⁶⁴ toplum henüz tam bir bütünlük ve dayanışmaya girebilmiş değildi.⁶⁵ Müslümanlar azınlıktaydı. Gerek Resulullah ve gerek ona tâbi olanların karşılıklı hak ve vecibelerinin tayin edilip gösterilmesi icap ediyordu. Cemiyetin tüm kabileleriyle uyum içinde olunmalıydı. Aynı zamanda toplumun, adliye, eğitim, maliye, askerlik, din vs. alanlarında

⁶¹ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I,181. Bu muahatla ilgili bazı malumat için, bak: ez-Zebîdî, Zeynuddîn, *Sahîh-i Buharî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, VI,292-295, Hadis No: 934, VI,342-344, Hadis No: 958; VII,73-78; Köksal, VIII,108-115

⁶² Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I,183; Ayrıntılı bilgi için bkz.: Tayyib Okıç, “İslâmiyette İlk Nüfus Sayımı”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, , sayı: VII (1958-1959), 11-20

⁶³ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I,186; İbrahim Sarıçam, *Emevî-Haşîmî İlişkileri İslâm Öncüsinden Abbasîlere Kadar*, Ankara, 1997, 23 vd.

⁶⁴ İbn Hişam,II,85-87

⁶⁵ Mesala, “hicretten önce, Evsli bir imama, Hazreçli olan uymuyor; hicret sonrasında ise Hz. Peygamber Evs semtinde otursa, can güvenliği endişesiyle Hazreçli onu ziyaret edemiyordu.” Hamidullah, *İslâm Anayasa Hukuku*, editör: Vecdi Akyüz, İstanbul, 1995, 21

teşkilatlandırılması gerekiyordu. Hz. Peygamber, asıl hedefi olarak İslâm'ın istikbalini de düşünmeliydi. Namaz ve sadaka gibi mükellefiyetler yeterli değildi. Daha sert ve sağlam tedbirler alınmalıydı. Bütün bu sebepler, Hz. Peygamberi sahip olduğu manevî kuvvetler ve imtiyazlar dışında, dünyevî bir takım güç ve kuvvetlerle kendini donatma durumuna sürüklemiş olmalıdır. Hayat tecrübesi ona, cemiyeti ayakta tutabilmesinin yolunun bir takım dünyevi müeyyideler olduğunu göstermiştir. Ayrıca başkanlık yapabilecekler arasında kendisi kadar İslâm'ı iyi bilen biri de yoktu.⁶⁶

Resulullah bir yandan muâhat, sayım ve sınırların tespitiyle uğraşırken, diğer yandan Yahudi ve müşrik Araplara güven vermeye çalışıyor; niyetinin, Medine üzerinde mutlak bir egemenlik kurmak olmayıp yeni dinî cemaatinin güven içinde yaşamasını ve dinlerini yayma imkanlarını sağlamak olduğunu söylüyordu. Esasen daha Mekke'de iken geçerli bir politika olarak “sizin dininiz size, benim dinim bana”⁶⁷ ilkesi benimsenmişti.⁶⁸

Hicretten sonra Medine'de son süratle oluşmakta olan bir siyasî-içtimaî yapı mevzu bahistir. Tabiatıyla bunun halli, zaruri siyasî ve içtimai meseleleri ortaya çıkarmış, ve ülkenin tayini, yabancılarla münasebetlerin tanzimi (harp ve siyasi münasebetler de dahil) ve teşekkül eden bu siyasî toplum mensuplarının, iktidarının temsilcisi Hz. Peygamber ile olan ilişkileri, onlarla olan malî, adlî ve askerî ilişkilerinde sahip oldukları haklar ve sorumlulukların gösterilmesi zaruri olmuştur.⁶⁹

Resulullah Medine'nin mezkûr mevcut şartları altında, Müslüman sahabileri ve gayr-i müslim Medineliler'in kabile başkanlarını, Enes'in evinde topladı. Onlara konfederasyona dayalı bir şehir devleti kurmayı önerdi, yani her kabilenin pek çok meselede öz yönetimi olacak, merkez, sadece savunma ve savaşın yanı sıra temyiz davalarıyla ilgilenecekti. Kabilelerin çoğu bunu kabul etti. Sonuçta

⁶⁶ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I,188-189

⁶⁷ Kâfirûn, 109/6

⁶⁸ Ali Bulaç, “Asr-ı Saadette Bir Arada Yaşama Projesi: Medine Vesikası” *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm I-V*, editör: Vecdi Akyüz, İstanbul, 1994, II,178

⁶⁹ Salih Tuğ, “Hicretle Gelen Anayasa Nizami”, *Nesil*, Ekim-Kasım 1979, 40

Hız. Peygamber bu şehir devletinin anayasasını⁷⁰ oluşturdu.⁷¹

Hamidullah, dünyada ilk anayasa örnekleri olarak değerlendirilen bir takım metinlerin,⁷² esas teşkilatın yüksek otoritesi tarafından emredilmiş kurallar anlamında anayasa olmadığı iddiasındadır. Ancak anayasanın; ister yazılı, ister örf ve gelenek olarak yazısız olsun, isterse değişme ve değiştirmeyi içeren bir hükümet (yönetme) yolu ve yöntemi anlamında olsun, ilk devletten beri insan topluluğunda var olduğu⁷³ şüphe götürmez bir gerçektir.

Medine Sözleşmesi⁷⁴

Resulullah, anayasa yaparak ve bir devlet kurarak neyi hedefliyordu? Ruhi olduğu kadar maddi sahada da gerçekleştirmek için memur edildiği ıslah hareketini başarıya doğru sevk etmek için, diğer bir devlet başkanının nezdinde müşavir veya nasihatçı rolünde çalışmakla yetinmiş olsaydı cemiyetin gerçek menfaat ve faydası lehine hareket etmiş olmaz mıydı? Realiteler göz önüne alınınca, Resulullah'ın sadece bir devlet tesis ve teşkil etmesi zarureti değil, aynı zamanda, dini eğitim ve hükümet otoritesinin de bizzat onun elinde toplanmasının zarurî olduğu ortaya çıkacaktır. Devlet (diğer bir deyişle saltanat) onun nazarında bir gaye olmayıp, esas gayeye

⁷⁰ Anayasa: İnsan topluluğunun devlet halinde teşkilatlanmasını, siyasi organlarını, bu organların işleyişini, kişilerin devlet karşısında sahip oldukları temel hak ve hürriyetleri düzenleyen temel kanunları ifade eder. Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku*, İstanbul, 1991, 2. Baskı, 135; Fevzi Demir-Şükrü Karatepe, *Anayasa Hukukuna Giriş*, İstanbul, 1989, 2. Baskı, 16-17

⁷¹ İbn Hişâm, II,147-150; İbn Kesîr, Ebû'l- Fidâ, *el-Bidâye ve'n- Nihâye I-XIV*, Beyrut, 1966, III,224-226; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I,189 ve *İslâm Anayasa Hukuku*, 21

⁷² Kral Şâvûl, Bilge Solun, Konfüçyüs, Aristo ve Cautilia'nın metinleri.

⁷³ Hamidullah, *İslâm Anayasa Hukuku*, 11-18

⁷⁴ Anayasa için bkz.: J. Wellhausen, *Skizzen und Vorarbeiten*, IV,76-83; L. Caetani, *Annali dell'Islam*, I,43 vd. (Türkçe tercümesi, İstanbul, 1921, I,126-146); A. J. Wensinck, *Mohammed en de Joden*, 78; Majid Khaddurî, *War and Peace in The Law of Islam*, Baltimore, 1955, 206-209; Hamidullah, *Le Prophète de l'Islam*, Paris, 1959, I,133-137; Krehl, *Leben*, I,142 vd.; A. Müller, *Der İslâm im Morgen und Abendland*, I,95; Ranke, *Weltgeschichte*, V,75; Grimme, *Muhammed*, I,75-81; Salih Tuğ, *İslâm Ülkelerinde Anayasa Hareketleri*, İstanbul, 1969, 31-40. Araştırması muhtelif kaynaklarda mevcut olan bu mukayeseli metin için bkz: Hamidullah, *el-Vesâiku's- Siyasiyye*, Beyrut, 4. Baskı, 1983 (Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I,202-210. Biz burada, bu kitapta yayınlanan metni esas aldık).

varmak için sadece bir vasıta'dır.⁷⁵

Resulullah'ın hayatının her safhasında, bilhassa devlet başkanlığı uygulamaları ve harplerinde, hedeflediği esas gayeyi gerçekleştirmek için takip ettiği yol iyi bilinmektedir. Bu yol, İslâm'ın nitelik⁷⁶ ve gayelerine uygun olup, icraatlar da bunların doğrultusunda olmuştur. Resulullah, davası olan İslâm'ın taşıdığı olduğu bu nitelikleri gerçekleştirme gayesi uğruna çalışmış ve bütün bu esasları şahsı, toplumu ve devleti hususunda örnek olacak şekilde gerçekleştirmiştir.

Bu yasa kaynaklarda, kendisini 'kitap' diye adlandırmaktadır.⁷⁷ Bu onun sadece, tebaası ile kendisi arasındaki durum ve meseleleri tanzim eden bir üst merciden gelen bir emir değil, fakat aynı zamanda yazılı bir vesika niteliği taşıdığını da ifade etmektedir. Ayrıca sekiz yerde de kendini 'sahîfe' diye tavsif etmektedir.⁷⁸ Her halde bu gibi tavsif ve nitelendirmeler, siyasî ve idarî münasebetlerini tanzim edeceği insanlar tarafından, bu teşkil edici/kurucu anayasaya verilen önemi ve tanınan itibarı bize göstermektedir.⁷⁹

Anayasa maddelerinin tanıtım ve içerikleri hakkında şu bilgilerin dikkat çekici olduğunu düşünüyoruz:

Anayasanın 1 ve 25. maddeleri, bir İslâm topluluğu, daha açık bir ifadeyle dinî olduğu kadar da siyasî bir topluluk meydana getirme gayesine yöneliktir. Yine bu maddede, bu camianın; muhacirler, ensar ve bu beledî iktidarın merkezileşmesini kabul edip, aynı zamanda bir harp durumunda Müslümanlarla birlikte saldırganlara karşı savaşacaklarına rıza gösteren gayr-i müslim topluluklardan teşekkül edeceği de belirtilmektedir.

⁷⁵ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, II,837

⁷⁶ İslâm'ın nitelikleri olarak şunlar sayılabilir: 1. Fıtrata uygunluk, 2. Hoşgörülülük, 3. Evrensellik, 4. İnsanlar arasında ayırım yapmayıp eşit davranma, 5. Hürriyete değer verme (a. İnanç hürriyeti, b. Düşünce ve söz hürriyeti, c. Tasarruf hürriyeti, d. Hürriyetlerin korunması) 6. Sadelik ve kolaylığı gözetme. Muhammed Tahir b. Aşûr, *İslâm Hukuk Felsefesi Gaye Problemi*, çev.: Vecdi Akyüz ve Mehmet Erdoğan, İstanbul, 1996, 2. Baskı, 83-117

⁷⁷ Anayasanın 1. ve 47. maddeleri.

⁷⁸ Anayasanın 22, 37, 39, 42, 46. maddeleri.

⁷⁹ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I,191

2. maddeye göre ise, bu topluluk (ümme) diğer insanlardan ayrı bir mahiyettedir ve bilhassa bir harp hali ortaya çıktığında kendisini meydana getiren bütün insan kümeleri (unsurları), haklarda eşitlik esasına bağlıdırlar (Mad. 15, 18,19).

3-11. maddelere göre, her kabile, borçlanma ifade eden sosyal sigorta müessesesini idarede, otonomiye sahip olacaktır.

12/a. maddeye göre, müminler, kendilerinden olan hiç kimseyi ağır borç altında bırakmayacaklar ve bunu kendi aralarında ödeyeceklerdir.

12/b. maddeye göre, hiç bir mümin diğer bir müminin mevlâsı ile, onun aleyhine olmak üzere bir anlaşma yapamayacaktır.

13. madde ile, ferdin kendi kabilesi mensuplarını, veya ailesi, veyahut akraba toplulukları dahil en yakın kimselere karşı bile olsa icabında her bir vatandaşın merkezî otorite etrafında yardım elini birleştirmesi mecburiyeti getirilmiştir.

12-15. maddelere göre, birbirleriyle kardeş olan müminler, birbirlerine karşı saygılı ve hassas olacaklar ve her türlü tecâvüze karşı ortak tavır alacaklardır.

16. madde, özel bir madde olarak, herkese adalet götürülmesi ve karşılıklı yardım esasına dayanmak üzere Yahudilerin bu teşkilata girebilmeleri için, açık bir kapı bırakmıştır.

17. maddeye göre; sulh, müminler arasında, vatan savunması ve iç emniyet konularında, bölünüp birbirlerinden ayıramaz yani müminlerin bir kısmının diğer kısmını ayrı tutamayacağı bir şeydir.

18. maddeye göre herkes tam bir eşitlik altında askeri hizmete mecburdur.

19. maddeye göre, her çeşit İslâmî gaye ve hedeflerin tahakkukunda fertlerin uğrayacakları zarar ve ziyanlar için müşterek yardım mecburiyeti vardır.

20/b. maddeye göre Medineli gayr-i müslümler, Mekkeli müşriklerden herhangi birine, hiç bir şekilde himaye hakkı tanıyamaz.

21. maddeye göre, cinayetin cezası kısastır ve tatbik edilecektir.

22. madde, asla bir caniye sığınma ve himaye hakkı (emân) tanınmayacaktır.

23 ve 42. maddeler, aralarında ihtilaf çıkan kim olursa olsun herkes için Allah, kanunların ve adaletin yegane kaynağı olup, ‘Resulullah Muhammed’ en yüksek hakem merciini temsil eder.

24-35 ve 46. maddeler, Arap kabilelerini ve bu Arap kabileleriyle müttefik olan Yahudi kabilelerinin sahip olacakları hakları beyan eder.

25/a. madde, Yahudilerin, dinlerini açık bir biçimde yaşamalarını teminat altına alır.

24, 37 ve 38. maddeler şehrin müdafaası için girişilecek savaşların masraflarını her bir konfederal üye, Müslüman veya Yahudi camialar üslenecektir, fakat 45. maddeye göre, dışarıda yapılacak bir saldırı savaşı, dinî sebeplere dayanan bir harp halinde hiç bir camia diğerine bir yardımda bulunma mükellefiyeti altında bulunmayacaktır, ancak dinî bir sebebe dayanmayan harp, böyle değildir.

25/b, 31, 36/b, 40 ve 41. maddelere göre yabancılara eman hakkı tanınması, harp esirleri için fidye-i necat ve katil vakalarında kan diyeti ödenmesi şeklindeki eski teamüller, Yahudiler için de tanınıyordu, ancak 43. maddeye göre; Yahudiler, Müslümanların düşmanı Mekkelilere bundan böyle emân hakkı tanıyamayacaklardı.

36/a. maddeye göre, Müslümanların çıktıkları savaşlara Yahudilerin katılması, Muhammed’in müsaade ve rıza göstermesine bağlı idi.

39. maddeye göre, devletin hudutları, Medine vadisi dahilidir.

43. madde, Yahudilerin Mekke’li Kureyşliler’e veya onların müttefiklerine bir yardım yahut himaye hakkı tanımalarını yasaklamıştır.

37/b, 44 ve 45. maddeler, merkezi iktidar tarafından alınan her çeşit karar, resmen Medine Şehir-Devlet’inin konfederal üyeleri için

bağlayıcı bir mahiyet taşıyordu.⁸⁰

45/b. madde, her bir zümrenin, kendilerine ait bölgeden mesul olduğunu ifade eder.

47. maddeye göre, insanlarla topluluklar arasındaki ilişkilerde temel ahlakî esaslar ve herkesin karşı çıkamayacağı evrensel yüce idealler geçerlidir. Ancak bunların geçerli olabilmesi için toplumsal ilişkilerin bütünü düzenleyen yazılı bir hukuk metni olmalıdır.⁸¹

Anayasal Özellikler Bakımından Medine Devleti ve Anayasası

Kapsam bakımından düşünüldüğünde, yukarıda ifade ettiğimiz gibi, Medine Anayasasının yazılı, hem de dünyanın ilk yazılı anayasası olduğu görülmektedir. Şekil bakımından ise, Medine Anayasasının yapılması esnasında, anayasayı yapan *kurucu meclisin* koymuş olduğu 46. madde; bu anayasanın *değiştirilmesi zor, sert bir anayasa* olduğunu ortaya koymaktadır.⁸² Fakat daha sonra değerlendirme kısmında değineceğimiz gibi, bu anayasa maddelerinin bağlayıcılık bakımından diğer hadis ve sünnetlerle aynı sınıflar içinde değerlendirilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Çünkü, şartların gerçekten çok değişmesinden dolayı, bu anayasa da bir müddet sonra kendiliğinden yürürlükten kalkmıştır.

Medine Anayasası bağımsız bir devletin (Medine Şehir Devleti) kurulmasıyla yapılmıştır. ‘Devlet Kuruculuk’ işini de, bizzat, Müslüman topluluğuna dayanan Resulullah yapmış ve anayasayı tüm kabilelerin onayına sunmuştur.⁸³

Kaynaklarımız, Resulullah’ın Medine’de, kendine tabi topluluklar içinde faaliyette bulunduğunu ve alınan kararlara uyulmasını türlü usullerle, bilhassa ordu gücüyle temin ettiğini ve daha sonra da devletlerarası yazışmalar yaparak ülke içinde ve dışında

⁸⁰ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I,190-200

⁸¹ Ali Bulaç, “Medine Vesikası”, II,192

⁸² Kapsam ve şekil bakımından anayasalar için bkz.: Teziç, 143-146; Demir-Karatepe, 18-21; Şeref Gözübüyük, *Anayasa Hukuku*, Ankara, 1993, 4. Baskı, 5

⁸³ Kurucu iktidar için bkz.: Teziç, 146-149; Demir-Karatepe, 23-25; Gözübüyük, 5-6

çok yönlü faaliyetler sergileyen bir devlet⁸⁴ kurduğunu göstermektedir.⁸⁵ Çünkü devlet, yönetenlerle yönetilenler arasındaki farklılaşmanın sonucudur ve bu farklılıkta uzlaşmaya varılıp devlet oluşturulmaktadır.⁸⁶

Medine anayasasını kabul eden gruplar inançları bakımından farklılıklar taşısalar da, aynı siyasî örgüt içerisinde yer aldıklarından bir topluluk meydana getirmektedirler (2. ve 25. maddeler). Müslim ve gayr-i müslim cemaatler ayrıcalığa tabi tutulmadan karşılıklı haklar kazanma ve ödevler yüklenme esası üzerinde ittifak ederek, aynı siyasî örgüt içerisinde yer almışlardır.⁸⁷

Devletin Varlık Unsurları (Şartları) ve Medine Anayasası

Çağdaş anlayışta devlet olmanın gerektirdiği bir takım şartlar vardır, ki bu şartları Medine Devleti'nde aradığımız⁸⁸ takdirde şunları görmekteyiz: Devletin yetkilerini kullanacağı alan olarak Medine Devletinin ülkesi, anayasanın 39. maddesinde ifade edildiği gibi Medine vadisidir.

Devleti oluşturan insanların, bağımsız bir siyasî topluluk halinde teşkilatlanma istek ve kabiliyeti, devlet olma açısından, topluluğun miktarından daha önemlidir. Dinlerini hür bir şekilde yaşama isteğiyle bir araya gelen Mekke ve Medineli Müslümanlar, Medine'de meskun olan Müşrikler, Yahudiler ve Hıristiyanlar, Medine Devletinin vatandaşlarıdır (1. ve 25. maddeler).⁸⁹

Devlet şekilleri açısından Medine Devleti; karma yapılı konfederasyon şeklinde bir devlettir. Çünkü muhtelif Medine kabileleri bir araya gelerek, ortak çıkarlarını korumak gayesiyle

⁸⁴ Devlet ve iktidar için bkz.: Teziç, 83-84; Demir-Karatepe, 33-35

⁸⁵ Medine dönemi tarihi incelendiğinde, gerek Yahudiler, gerekse Medineli müşrik ve münafıklarla girişilen mücadeleler bunun örneği olarak görülecektir.

⁸⁶ Teziç, 108-109

⁸⁷ Dursun, 88

⁸⁸ Böyle bir aramanın doğru olup olmamasının tartışılabilirliğini kabul etmek durumundayız. Ama bunu, anakronizmaya düşmeden yani o dönemi günümüzle örtüştürmeden, sadece ilham ve yorumlamak kastıyla yapmanın, tarih felsefesi açısından da bir sakıncası olmadığı kanaatindeyiz.

⁸⁹ Devletin varlık şartları/unsurları için bkz.: Teziç, 110-115; Demir-Karatepe, 35-41; Gözübüyük, 12

anlaşıp, bu devleti kurmuşlardır.⁹⁰

Siyasî İktidarın Meşruluğu

Meşruluk, devlet iktidarının kaynağı ve kullanılış biçimleri bakımından, yönetilenlerin inançlarına uygun olma niteliğidir. İktidarın meşru olması, yönetilenler tarafından kabul edilmesi ve tabii olarak, ona itaat edilmesi sonucunu doğurur. Başka deyişle, iktidarın meşruluğu, onun, topluluk üyeleri yada hiç değilse bunların çoğunluğu tarafından bir iktidar olarak tanınması olgusudur. Bir iktidar, ona itaat edilmesi konusunda bir uzlaşma varsa meşrudur, meşru olmayan iktidar, sadece kaba kuvvettir. Kendisine boyun eğilmesini sağlayabildiği sürece de varlığını koruyabilir.⁹¹

Bu bakımdan Resulullah'ın Medine'de kurduğu devlet, yani siyasî iktidar meşrudur. Çünkü topluluk üyelerinin büyük çoğunluğu tarafından tanınmıştır.

Medine Devletinin Unsurları

Çağdaş bazı anayasa kurumları ve bunların Resulullah dönemindeki varlık durumlarına temas edecek olursak, karşımıza şu manzara çıkmaktadır:

a. Başkent: İlk dönemler devlet, sadece bir şehirden, Medine'den ibaret olduğu için başkentten söz edilemese de, daha sonraları Medine'nin başkent vazifesi gördüğünü söyleyebiliriz.⁹² Müslümanlar için Mekke'nin kutsal bir değeri olmasına rağmen, Resulullah Mekke'nin fethinden sonra da oraya yerleşmeyip, Medine'de oturmayı tercih etti.⁹³ Resulullah'ın belki, siyasî başkent ile manevî başkenti birbirinden ayırdığı düşünülebilir.⁹⁴

b. Bayrak: Bayrak, devleti temsil eden simge olarak kullanılmaktadır. Çağımızda devletin bayrağı, devlet başkanının değişmesiyle değişmemekle beraber, o zamanlar böyle bir telakkinin

⁹⁰ Devlet şekilleri için bkz.: Teziç, 120-130; Demir-Karatepe, 41-49; Gözübüyük, 15-16

⁹¹ İktidarın meşruiyeti hakkındaki görüşler için bkz.: Teziç, 85-96; Demir-Karatepe, 42-47

⁹² Hamidullah, *İslâm Anayasa Hukuku*, 53-54

⁹³ İbn Hişâm, IV,59

⁹⁴ Hamidullah, *İslâm Anayasa Hukuku*, 53-54

bulunduğunu söylemek oldukça zor hatta imkansızdır. O esnada diğer birçok kavim gibi, Hz. Peygamber'in de bir bayrağı vardı ve adı 'Ukâb' idi.⁹⁵

c. İdare: Devlet başkanının çevresinde, emirler ve resmî yazıların yazılması, gelirlerin muhafazası, vergilerin toplanması, çeşitli eğitim faaliyetlerinin yürütülmesi vb. işler için çalışan çeşitli görevliler vardı.⁹⁶ Vilayetlerde valiler ve her yerde de kadılar görev yapmaktaydı. Kadılar hükümleri doğrudan Kur'ân ve hadisten çıkarırlardı.⁹⁷ Tam bir hürriyete sahiptiler ve ister halife, isterse vali ve komutan gibi büyük görevliler olsun, hükümetten hiçbir müdahale olmaksızın davaları karara bağlıyorlardı.⁹⁸ Bununla beraber, zor meselelerde çevrelerindeki alimlere danışabiliyorlardı.⁹⁹

d. Resmi Dil: Devletin dili, bu bölgede ve diğer bölgelerde Arapça'dır.¹⁰⁰ Ancak Mali idarenin dili, Hulefâ-i Râşidin ve Emevîlerin ilk dönemlerinde Suriye, Mısır ve Filistin gibi daha önce Bizans hakimiyeti altındaki bölgelerde Yunanca, Irak ve İran'da Pehlevice idi.¹⁰¹

e. Devletin Sınırları: 'Medine Cevfi' diye adlandırılan bölge olarak, Medine'nin en kuzey ve en güneyindeki dağlar olan Sevre ve Ayr dağları arası ile, Medine'nin meskûn doğu ve batı ovaları arasında kalan bölge¹⁰², devletin sınırlarıdır.

Anayasadan Sonraki Medine

Kur'ân, her Müslümana 'cihad' mükellefiyetini yüklemiştir.¹⁰³

⁹⁵ İbn Hişâm, II,245-246; el-Kettânî, Muhammed Abdülhayy, *et-Terâtibü'l- İdâriyye Hz. Peygamberin Yönetiminde Sosyal Hayat ve Kurumlar I-III*, çev.: Ahmet Özel, İstanbul, 1991, II,77 vd.; Hamidullah, *İslâm Anayasa Hukuku*, 55

⁹⁶ Kettânî'nin mezkûr kitabı tamamen bu tip faaliyetleri ortaya koymakla beraber bilhassa bkz.: I, 200 vd. ve II,1 vd.

⁹⁷ Kettânî, II,11 vd.

⁹⁸ Bkz.: Kettânî, II,26-31

⁹⁹ Hamidullah, *İslâm Anayasa Hukuku*, 55-56

¹⁰⁰ Kettânî, I,291-292

¹⁰¹ İbnu'l- Esîr, IV,522; el-Mâverdî, Ebû'l- Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb, *el-Ahkâmu's-Sultâniye*, Beyrut, 1405/1985, 253; Hamidullah, *İslâm Anayasa Hukuku*, 56

¹⁰² F. Buhl, "Medine" mad., *İA*, VII,459; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I,193-194

¹⁰³ Bakara, 2/816; Enfâl, 8/39, 45

Hız. Peygamber'in, askerlerine maaş ödediği bir ordusu olmamıştır, fakat askerlerin eğitimi ile ilgilenmiş, silah, savaş gereçleri vb.ni hazırlamıştır. O, Medine'deki anayasal örgütlenmeden hemen sonra askeri savunma sistemini geliştirirken, maliyeye de önem vermekteydi. Birkaç yıl içinde namaz ve oruç gibi İslâm'ın esaslarından biri olan zekatın aracılığı ile (2. yıl) maliye sistemi belirlendi. Bu gelirden, memur maaşları, askeri savunma, dinî tebliğ, yoksullara ve yolculara yardım için harlandı.¹⁰⁴

Devletin topraklarının genişlemesi ile ihtiyaçlar da ayrıca arttı. Başlangıçta Medine bölgesinin çeyreği veya ondan daha azı Müslümanların elinde idi. Devletin toprakları, 10 yıl sonra Hız. Peygamber'in vefatı sırasında 3 milyon km²'ye ulaşmıştı ki, bu, günde ortalama 845 km² demektir. Şu önemlidir ki, bu büyük alanın fethinde savaş meydanında ayda 2 kişi bile öldürülmemiştir, yani 10 yılda 120 ay vardır ve bu zaman boyunca düşmandan 240'tan az insan öldürülmüştür, Müslüman şehitlerin sayısı ise bundan da azdır.¹⁰⁵

Din ve Siyasî işler

Medine, Hız. Peygamberin vefat yılı olan 11/632 yılında bir site devleti durumundaydı. Bugünkü ve hatta o günkü anlamada tam bir devlet de sayılmazdı, fakat İslâm siyasî müesseselerinin, İslâm hukuk düzeninin temelleri atılmış bir alandı, bir ön devletti. Bu siyasî organizma, zamanla dünyanın en büyük devlet ve imparatorluklarından biri haline gelecektir.

İslâm, devlet ve hükümet prensiplerini ilahî emirler halinde sıralamıştır. Kur'ân-ı Kerim'de devletin şekil ve yapısı ile idarî teşkilatı tanzim eden açık emirler yoktur: Vahiyle bildirilmemiş meselelerin hallini istişâreye bırakan emirlerinden¹⁰⁶ ayrı olarak, siyasî düstür mahiyetinde olan şu dört emir¹⁰⁷ yer almaktadır:

1. Emanetleri¹⁰⁸ ehline vermek. (Ehliyet, irsî değil şahsîdir.)

¹⁰⁴ Tevbe, 9/60

¹⁰⁵ Hamidullah, *İslâm Anayasa Hukuku*, 26-27

¹⁰⁶ Şura, 42/38; Âli İmrân, 3/159

¹⁰⁷ Nisa, 4/58-59

¹⁰⁸ Emanet iki manayı ihtiva eder: a. İnsanlara hizmet sunan herhangi bir vazife, b. Muhafaza

2. İnsanlar arasında adaletle hükmetmek.
3. Allah'a, Peygambere ve mümin emirlere itaat etmek.
4. İhtilaf halinde Allah ve Resulüne baş vurmamak.

Papalık gibi ruhanî bir hükümdarlık müessesesi, prensip itibarıyla İslâm esaslarına aykırı düşer. Yine tanrı ile kulları arasında, Ruhban gibi dinî-siyasî ve hiyerarşik bir organizasyon da İslâm esaslarına uymaz. İslâm, batıda *ecclesiastique* (Kilise Adamı) adı verilen bir zümre yada sınıfı kabul etmez. Şeriat kavramı,¹⁰⁹ İslâm toplum felsefesinin temel taşıdır. İslâm düşüncesinin, din-devlet ayrılığını kabul etmeyen, hükümeti emreden, din-ahlak-siyaset karışımını temel edinmiş olduğu hatırlanırsa, bu durumda çıkarılacak ilk sonuç, bizzat şeriat tanımında ortaya çıkar. Şeriat, batılı anlamdaki hukuktan farklı bir şeydir, çünkü din hayat şeklidir, hem âmme hem hususî hukuk alanlarını kapsar. Kişilerin birbirleriyle, kişinin devletle ve devletin başka devletlerle olan ilişkilerini de düzenler ve toplum hayatını düzenleyici kurallar koyar. Hukuk, devletten öncedir ve üstündür, ondan müstakildir ve devletin başı hukuka, şeriata bağlı kalmak zorundadır.¹¹⁰

Din ve siyasi işler ayrımlarının yapılmadığı İslâm düşüncesinde, ilk dönemlerde, dinî otorite ile siyasî otorite aynı şahsın elinde toplanmıştır. İdareciler, hem dinî hem de siyasî otoriteye sahip bulunmuş ve her ikisini birlikte kullanmışlardır. Buldukları yerin camiinde imam olarak müminlerin önüne geçip namaz kıldırması, savaşta ordunun başına geçip kumandan olmuş ve barışta yönetim kademelerinin başında bir icracı olarak görev yapmışlardır. Hz. Muhammed, merkezî olsun, talî olsun devlet başkanlığı ile cami imamlığını birleştirmiş bulunuyordu. Hayatta olduğu müddetçe; peygamberlik, dinî başkanlık, kanun koyuculuk, baş hakimlik, ordu

edilmek ve icabında hak sahibine iade üzere alınmış eşya. M. Said Hatipoğlu, "İslâm'da İlk Siyasî Kavmiyetçilik Hilafetin Kureyşliliği", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 23 (1978), s: 121-213, 141-142

¹⁰⁹ Bu kavram, günümüzde kasıtlı bir şekilde değişik polemiklere sebep olmakla beraber, asıl olarak, burada da kullanmayı tercih ettiğimiz, 'hukuk' veya 'hukuk esasları' anlamına gelmektedir.

¹¹⁰ Hüseyin Hatemi, *İslâm Hukukunda Devlet Yapısı*, İstanbul, 1970, 42-43

komutanlığı ve devlet başkanlığı fonksiyonlarını şahsında toplamış ve bunları îfâ etmiştir.¹¹¹ Hz. Peygamber'in birçok tasarrufu gibi yasama-yürütme ve hatta yargıyı kendi şahsında bulundurmasından dolayı, "İslâm'da kuvvetler ayrılığından söz edilemez" gibi bir temel yargıya varılmaktadır. O dönem ve şartlarda Hz. Peygamber'in böyle bir icraatta bulunmaktan başka bir seçeneği olduğunu söylemek imkansızdır. Böyle olduğu içindir ki, kısa süre sonra hatta Hz. Peygamber zamanında bile görev taksimi yapılmış, her alanda içtihat ve teşkilatlanma faaliyetleri başlamıştır. İlk dönem için söz konusu edilen bu durumun bir takım sebepleri vardır: 1. Hz. Peygamber'den başka devlet işlerini üstlenebilecek durumda ve özellikle konumda bir başkası yoktur. 2. Farklı bir teşkilatlanma ihtiyacı da henüz doğmamıştır. 3. İşleri yapacak kişiler henüz yetişme safhasındadır. 4. Bu durum o zamanki dünya devletleri için söz konusudur, vs. Tüm bunlardan yola çıkarak, o güne bakarak bugünü aynen şekillendirmenin ve o zamana mahsus dünyevî icraatların dinî ve değişmez olduğunu düşünmenin, çağdaş bir Müslüman için çıkmazları beraberinde getiren bir anakronizma olduğu aşıkardır.

Yine Hz. Peygamber dönemine has bir yöntem olarak, kamu işlerinde görevlendirilenlerin, devamlı devlet memuru niteliğinde olmadıkları, görevlerini bitirdikten sonra kendi işlerine döndükleri bilinmektedir. Modern bürokrasilere has bir nitelik olan memurların hayat boyu bir işte kalmaları ve genellikle aynı işten emekli olmaları, İslâm Devletinin ilk yıllarında görülmemektedir. Zira rasyonel kriterlere göre örgütlenen bir kamu bürokrasisinin varlığından henüz söz edilememektedir.¹¹²

Nitekim müstakil siyasî hayatına başladıktan sonra, ilk İslâm devletinin başkanı olarak Hz. Peygamber, İslâm davasını her durumda temsil etmek durumunda idi. Bu temsilciliği şahsen yerine getiremediği durumlarda, yerini vekilleri alıyordu. Vergi toplamak veya herhangi bir tahkikatta bulunmak gibi kısa vadeli işlerin dışında Hz. Peygamber devrinde merkezin idare yetkilerini en geniş ölçüde

¹¹¹ Davut Dursun, *Siyasî-İdari Sistemle İlişkileri Açısından Din Bürokrasisi Yapısı, Konumu ve Gelişimi*, İstanbul, 1992, 95

¹¹² Dursun, 93

haiz bulunan temsilcilikler, ordu komutanlıkları ile bazı büyük şehirlerdeki valiliklerdir ki, bunların başında bulunan zatların umumî vazifesi 'idaresindekilere namaz kıldırmak, onlara muallimlik yapmak, onlarla cihada çıkmak ve onları siyaset (idare) etmektir'. Bunu müsteşrikler de şu şekilde tespit ederler:

J. Pedersen, "İslâmiyetin mahiyeti icabı, din ile siyaset bölünmez bir bütün teşkil etmekteydi. Her iki sahada da aynı şahıs, hükümdar ve baş idareci ve aynı bina yani cami de siyasî ve dinî faaliyetin merkezi idi... Halife, Müslüman cemaatinin namazda imamı ve hatibi idi... Halifenin merkezde camilere karşı durumu neyse, valinin de eyaletlerde camilere karşı vaziyeti o idi. Vali, "namaz ve kılıç" için nasb edilmişti veya halka "adalet dağıtır ve namaz kıldırır." demektedir.¹¹³ R. Strothmann ise; "İslâmiyet, kurucusunun hem peygamber, hem de devlet adamı olmasına muvazi olarak, hem dinî, hem de siyasî bir müessesedir." diyor.¹¹⁴ Welhausen da; "Ordu nasıl aynı zamanda ümmet idiyse, emir de aynı zamanda imam, mescitte, hâsseten hutbeyi irad ettiği cuma günleri, namaz kıldıran idi, "alel- harb ve 's- salât" idi. Savaş ve ibadet beraberce onun salahiyeti cümlesindendi." demektedir.¹¹⁵ H. Lammens de; "Muhammed'in namaz için bıraktığı vekilleri onun hem dünyevî hem ruhanî rahipleri oluyorlardı." der.¹¹⁶

M. Ebû Zehra'ya göre, 'Kayser'in hakkını Kayser'e, Sezar'ın hakkını Sezar'a ver' demek, 'din, sadece tanrı ile kul arasındaki ilişkiyi düzenler' demektir. Böyle söyleyen Hz. İsa (as), sadece insanlar arasında kardeşlik, sevgi ve merhamete çağırılmış, bunu yıkmaya çalışanlara mani olmuş ve öğütler vermiştir. Halbuki İslâm, insanların, birbirleriyle ve devletle olan ilişkilerine ve hatta devletlerarası ilişkilere de bakış getirmiştir.¹¹⁷

Hz. Peygamber ve onu izleyen dönemde İslâm'ın

¹¹³ J. Pedersen, "Mescid" maddesi, *İA*, VIII,42-43

¹¹⁴ R. Strothmann, "Şia" maddesi, *İA*, XI,502

¹¹⁵ Julius Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu*, çev.: Fikret Işıltan, Ankara, 1963, 12

¹¹⁶ Hatipoğlu, 24-25

¹¹⁷ Muhammed Ebu Zehra, *Son Peygamber Hz. Muhammed I-IV*, çev.: Mehmet Keskin, İstanbul, 1993, II,340-342

örgütlenmesinin, siyasî ve idarî örgütlenme ile birlikte gerçekleştiği bellidir. İslâmiyet, doğuşundan itibaren siyasî ve idarî bir nitelik taşımış, Medine’de de devletin örgütlenmesi dinin örgütlenmesiyle birlikte gerçekleştirilmiştir. Hz. Peygamber hayatta iken onun dinine inananlar, hem dinî bir cemaat hem de siyasî bir topluluk (ümme) olarak örgütlenmişlerdir. B. Levis’in dediği gibi; “Peygamberin sahabeleri Sezar’la Tanrı arasında bir seçim yapmak durumunda değillerdi. Çünkü İslâm’da Sezar yoktu, sadece her şeye hükmeden bir Allah ve onun resulü. olan Hz. Muhammed vardı, her şey tekti; Allah da, kanun da, egemenlik de”.¹¹⁸

Ayrıca hilafetle ilgili bütün çekişme ve çatışma, devlet başkanıyla ilgilidir, hükümetin değişmesiyle öteki unsurlarda pek az değişiklik olmaktadır. İslâm Devletinin anayasasının yani idarenin bütün temel kuruluşlarının, halife. Ebubekr döneminden Abbasi hilâfetinin sonuna kadar değişmediğini söyleyebiliriz.¹¹⁹

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Resulullah, Medine’deki tüm kabile reislerinin iştirakiyle bir antlaşma hazırlamış ve bunu, hemen hemen bütün kabileler onaylamıştır. Yazılı olarak bize kadar gelmiş olan bu antlaşma metni, Medine’de yeni bir devletin kurulmasıyla yapılmıştır. Anayasal nitelik taşıdığı ortaya konan bu metnin, daha sonraki tüm İslâm devletlerinin anayasalarında etkisi olmuştur. Bu anayasanın taşıdığı bazı özellikler şöyle sıralanabilir:

1. Medine’de kurulan bu devlet, şehir halkının ve çevre sakinlerinin bir tür sosyal sözleşmesi ile kurulmuştur. Bu ‘şekli anayasa’ demektir.¹²⁰

2. Başlangıçta Evs kabilesinin bir bölümü hariç, bu çevrede oturan ‘tüm kabileler’ bu sözleşmeye katılmıştır. Bu küçük muhalefetin sebebi de, Evs’li bir Papaz olan Ebû Âmir’in

¹¹⁸ Dursun,107

¹¹⁹ Hamidullah, *İslâm Anayasa Hukuku*, 93

¹²⁰ Şekli anayasa için bkz.: Teziç, 133; Demir-Karatepe, 17

peygamberlik iddia etmesi ve münafıkların tavırlarıydı.¹²¹

3. Bu devletin bir 'konfederasyon' olduğu görülmektedir, yani otoritenin sadece bir bölümü merkezin elindeydi; oluşturucu birimler yani kabileler, siyasî, adlî ve malî pek çok işte bağımsızdı. Mesela; vatandaşlık verme (himaye hakkı tanıma) merkezle değil kabilelerle ilgiliydi. Yine kabileler kendi içlerindeki problemi yargıçlarına, ayrı kabilelerle olan problemlerini ise merkeze götürmek zorundaydılar.

4. Devletin 'halkı' ise türlü unsurlardır:

a. Mekkeli muhacirler,

b. Medineli Araplar. (Müslüman ve müşrik olanlar),

c. Medine Yahudileri,

d. Çok az sayıda Hıristiyan.

5. Tüm kabileler oğulları veya yakınları için veliaht şansları olmaksızın, 'devlet başkanları' olarak Resulullah'ı şahsen seçtiler.

6. Resulullah'ı 'hayat boyu' devlet başkanı olarak seçtiler. Bu, kabilelerdeki Arap geleneğinin tesiriyle olmalıdır, çünkü kabileler başkanlarını ömür boyu olarak seçerlerdi.

7. Bu anayasanın üçte birinden fazlası, 'Yahudilerle' ilgilidir. Bu, Yahudilerin devlet başkanının seçimine katıldıklarının ifadesidir. Daha sonra halifelerin seçiminde böyle olmamıştır.

8. Bu anayasa 'din ile dünyayı ayırmamış', bilakis halkın bütün sorunlarıyla ilgilenmiş ve din hürriyetini açıkça kabul etmiştir. Herkesin dini kendinedir. Adem-i merkezîyet, duruma göre değişiklik arz etmektedir; adalet ve sigorta işlerinde her kabile bağımsız ve serbest iken, dinî meselelerde tüm Müslümanlar tek bir merkezî otoriteye bağlıdır. Bu ise çok hukukluluk değil, tek hukukluluk manasına olup otorite birliğini ifade eder. Devletler, kanunlarla yönetildiklerine göre, merkezin ortak bir hukuk uygulaması, Medine devleti merkezî otoritesinin temel dayanağı olmuştur.

¹²¹ İbn Hişâm, II,234-236

9. Hz. Peygamberin devlet başkanı olarak iki niteliği vardı:

a. Müslümanlar için peygamber, b. Gayri müslimler için herhangi bir insan. Onlar da şehirde düzen ve emniyet için ortak devlet ve anayasa fikrine yanaşmışlardır.

10. Devlet kurulduğunda; idarî gelenek, para, mal veya başka gerekli araçlar yoktu. Ama yavaş yavaş gerçekleştirildi. Günlük danışmalar için ‘meclis olarak mescit’ kullanıldı.¹²² Mescitte: a. Her gün en az beş toplantı yapılıyordu, b. Devlet başkanı Hz. Muhammed’le konuşmak için, gayri müslimlerin oraya girme hürriyeti vardı, c. Toplantıları devlet başkanı idare etmektedir, çünkü o, imam, hatip ve toplantı başkanıydı.

Namaz dışındaki olağanüstü toplantılarda da, çağrı aracı yine ‘ezan’dı.

11. ‘Temsilciler’in seçimine gelince, henüz böyle bir kuruma gerek yoktu. Çünkü, a. Herkesin (isterse şehir dışından biri olsun) konuşma hakkı ve imkanı vardı, b. Hz. Peygamber kabile başkanlarını genellikle kabile üyeleriyle konuştuktan sonra belirlerdi. Bu kişiler zaten temsilci gibiydi, yardımcıları da vardı, her on kişinin başında ‘arif’ denen başkan, birkaç ailenin başında da ‘nakîb’ vardı.¹²³

12. Devlet başkanı olarak, herkesin fikir birliğine vardığı konuda Resulullah’ın ‘veto hakkı’nın olup olmadığı belli olmamakla birlikte, bazen azınlığın da görüşüne uyardı. İç hürriyetleri geniş olan gayr-i müslimler, danışmak için Hz. Peygambere çok az geliyorlardı. Böylece Medine Devletinin parlamento binası olan mescit, daha sonra İslâm Devletinin parlamento binası olmuştur.¹²⁴

Hz. Peygamber, her alanda olduğu gibi, toplum halinde yaşamak zorunda olan insanlara devlet kurarak ve kurduğu devlete bizzat başkanlık yaparak da örnek olmuştur.

Bağlayıcılık bakımından bu anayasa maddelerinin, diğer hadis ve sünnetlerle aynı sınıflar içerisinde değerlendirilmesi gerektiği

¹²² Ağırman, 145 vd.

¹²³ İbn Hişâm, II,85-87

¹²⁴ Hamidullah, *İslâm Anayasa Hukuku*, 22-26

kanaatindeyiz. Çünkü, şartların gerçekten çok değişmesinden dolayı, bu anayasa da bir müddet sonra kendiliğinden yürürlükten kalkmıştır. Ancak bize göre asıl olan, devlet yönetiminde anayasaların ve içtihatların yapılabileceği/yapılmasının gerekliliği, anayasaların zaman ve şartlara uyarlanabilecek yapı arz etmesi, ayrıca İslâm'ın umumî ve yönetim prensiplerinin göz önünde tutulmasıdır.

Evrensellik özelliği taşıyan Kur'ân ve aynı şekilde mütalaa edilebilecek sünnetin umumî prensipleri işletilerek, akıl ve tecrübeden istifade etmek suretiyle, günümüz Müslümanlarının ortaçağdaki küçük bir devleti örnek alarak, anayasasını aynen günümüze taşımalarına ihtiyaç duyulmayacağı kanaatindeyiz. Bu yüzden, milletimizi bölme kastı veya daha başka nedenlerle, 'çok hukuklu toplum', 'çoğulcu toplum' vb. söylemleri, sünneti ve Hz. Peygamber'in kurduğu devletin anayasal özelliklerini bahane ederek günümüze taşımanın hiçbir gereği ve ilmîliği bulunmadığı hatta sünnete de uygun olmadığı kanaatindeyiz.

Sünnet ve sünnetin tatbik edilmesi ile ilgili problemler yüzünden, sünneti inkar cihetine sapanların aşırılığı ile Hz. Peygamber'i anlamaksızın, ondan bize nakledilen her şeyi nass gibi tatbik etmeye çalışanların aşırılığı arasında hiçbir fark görmüyoruz. Bunun bariz örneklerinden biri de konumuz olan 'Hz. Peygamber'in devleti ve bu devletin anayasası'dır. Sünnetin prensiplerini göz ardı ederek, sadece şekille yetinmek, her zaman olduğu gibi bu hususta da bizi çıkmaza ve çözümsüzlüğe sokacaktır.

Bu tarz inceleme ve derinleştirilebilecek sorgulamalarla, bilhassa ayetlerin mümkün olabildiğince nüzûl tarihleri ve sebepleri tespit edilerek, Medine İslâm Toplumunun muhtelif aşamaları ve psiko-sosyal tarihlerinin tespit edilmesi gerektiği kanaatindeyiz.